

מהפכנות סרק

הרב ישראל דוון

מזדמן לי לקרוא מדי פעם את מאמריו ההגותיים של יואב שורק, שאינני מכירו אישית. דומה כי הם מאופיינים בחדות-ביטוי ובעזות-לשון. מסתו בת 30 העמודים, בגליון ה' של **אקדמות**, אשר שמה מעיד עליה "דרושה מהפכה", המריצה אותי לנקוט מדה-כנגד-מדה בהשחזת קולמוס-פולמוס ובתגובה נחושת-סגנון. יתר על כן, מאמרו זה מסכם את משנתו, כעדות עצמו בנספח הביבליוגרפי המפרט את מאמריו בסוגיות אלו, ולפיכך המשקל המצטבר ראוי להתייחסות נוקבת.

א. מכלול 'קיסורים-משכיליים'

קשה לדון בכל פרטי טיעוניו הארכניים, המשתלבים באופנת הניפוץ והבקורת ה'קיסורית' הרווחת כיום כלפי ה'ציונות התורנית' המקובלת כאן ועכשיו; בתחומי החינוך, ה'הקצנה', הרבנים, הישיבות, הנוער, התרבות, ה'משבר', היחס לחילוניים ולרפורמים, הלכה-אגדה, תורת הרב קוק, טעמי המצוות, 'עדכון ההלכה', גלות וגאולה ועוד כמה וכמה פריטים חובקי עולם ומלואו. בודאי שיש ממש-נקודתי בחלק נכבד מפיסקאותיו, ברם גישתו הכוללת הקוראת ל"מהפכה" (תורנית, חינוכית, תרבותית) שגויה, פסולה, נעדרת בסיס עובדתי אובייקטיבי ובעיקר... מסוכנת. מלה אחרונה זו היא שהניעה אותי להקיש בדפיקות עזות ע"ג מקלדת המחשב.

כפתיחה אציג לקט משפטים שתכננתי וסגננתי מדברים בעד עצמם. כאמור, לטעמי ניסוחים מעין אלו הם 'מסוכנים' למדי ועוברים את ה'קו האדום' של הלגיטימיות הדתית. מי שימשיך את הקו ימצא עצמו מחקה את זרמי ההשכלה והרפורמה ולפחות את אסכולת-לייבוויץ, וכבר היה לעולמים. להלן, איפוא, מבחר 'סיסמאות' (לפי סדר הופעתן ב'קונטרס המהפכני'):

- ◆ "המשך המצב הקיים עלול להביא לאסון חינוכי ולאומי".
- ◆ "העמדה שאני מייצג מבכה את שבירת הכלים של התרבות היהודית... מונעים כל בנין מתוך דאגה לשמירת הכלים השבורים הללו".
- ◆ "לא רק בזוטות היומיום; גם בשאלות הרוח גורל אין לתרבות התורה מה לומר".
- ◆ "התורה תמשיך להיות רק תת-תרבות שלנו כחברי המיגזר הדתי".
- ◆ "רק רבנים בודדים נחשבים ברי שיח".
- ◆ "המחנה האנטי-דתי ניחן בשנינות... הטענות הדתיות מנוסחות לרוב בדלות מחשבתית".
- ◆ "אין אף בית מדרש במובן התלמודי".
- ◆ "הפחד מהרפורמה העמיק את תחושת האין-מוצא".
- ◆ "החברה הדתית מחנכת את בניה לתודעה השקרית לפיה התורה שבידינו מושלמת ויכולה להתמודד עם החיים במלואם".
- ◆ "עולם התורה איבד הרבה מהענין האינטלקטואלי שלו".
- ◆ "חלקים לא-קטנים בהלכה שאנו מקיימים עוברים תהליך רע שבמהלכו הם הופכים לטקסים טכניים-מאגיים. חוקים סתומים, הוראות טכניות, שאינם באים לממש ערכים אלא לפעול פעולה מאגית".
- ◆ "ברגע שאנו עומדים מול הלכה טכנית 'ריקה' אנו יכולים, ולעתים אף מצוים, להחיל עליה 'תרגיל טכני' ולעקוף אותה".
- ◆ "בסיסה המציאותית של ההלכה נותר 'העולם הישן' בו החברה היא חקלאית או 'עירונית' במובן הישן".
- ◆ "הלכות אלו (=דרבנן) לא ניתנו מסיני, ולכתחילה נאמרו מתוך מטרה לכונן מציאות מסוימת בחיינו".
- ◆ "אנו פוגשים את צילו של א-להינו בתוך החסה הרבה יותר משאנו פוגשים אותו בסוגיות החינוכיות והכלכליות של חיינו...".
- ◆ "התורה איננה ממלאת תפקיד של תרבות-חיים... ניתוק זה הופך אותה יותר ויותר לדת, לאידאולוגיה, שזיקתה לחיים מלאכותית".
- ◆ "[האם] היכולת לחוות 'מלכות שמים' באמת תלויה ב'בליעה של צפרדעים' הלכתיות".
- ◆ "המערכת הדתית שאנו חווים נגועה במחלות ניווניות".

בודאי יטען שורק להגנתו כי "המשפטים הוצאו מהקשרם" ו"צריך להתרכז לגופם של טיעונים ולא לסגנונם" וכיו"ב. אמת ויציב! אך טענתי המיקדמית היא כי אל לו להוגה דעות, ואסור לו באיסור מדברי סופרים,¹ להשתמש בביטויים צורמים כאלו, שאוירתם הפסבדו-תקשורתית מתריסה ומתסיסה גם לאחר שמתברר כזבם.

ב. גודל הדור ועצמת הצמאון

מבין אנכי כי שורק, כחניך בתי המדרש של הציונות הדתית וכנאמן לתורה ולמצוותיה, מייצג בהחלט את עצמת הצמאון של הדור הכמה להתחדשות, להתרעננות, ל'תורת

ארץ ישראל' במלוא רוחב גדלה ותפארתה. ברם במקום לתור אחר ה'יש' הגדול, המובהק והרלבנטי, בוחר הוא בהלקאה עצמית, בראיית 'רבע הבקבוק הריק' וב'שפיכת התינוק עם המים'. יתר על כך, חושד אני כי הוא נגוע בשמץ רגש נחיתות כלפי הדשא הירוק של החילוניים אשר הם 'בני-שיח ובני-תרבות'; הם 'יודעים להוציא ספרים מדעיים מבוססי אוקספורד או ה'נתיקן'; הם 'ניצחו בקרב על אופי הזהות היהודית'; הם 'התנועה היהודית החשובה ביותר בדורות האחרונים'. מנגד, אנחנו 'לא-רלבנטיים'; 'עוסקים בזוטות'; 'משתמשים בכלים שבורים'; 'נעדרים אומץ' ובכלל, במחילה, קצת 'סמרטוטריים' (בכל הפיסקא הזו ה'ציטטות' אינן מדויקות אלא משקפות את רוח הדברים, למיטב הבנתי הסובייקטיבית. י"ר).

תוכן-סגנוני כזה אופייני, כאמור, לכתות שפרשו מדרכה של תורה ומ'אורחא דמהימנותא' במרוצת כל הדורות. ואם לא הם אזי תלמידיהם וצאצאיהם שהסיקו מסקנות אופרטיביות מ'בקורת התבונה הטוהרה', וכבר הוזכרו המשכילים והרפורמים.

לימוד הזכות שיש בפי כלפי עוצמה-בקריתית מעין זו של שורק הם דבריו של הראי"ה קוק בתחילת "מאמר הדור": "המכאוב הגדול המדכא את הנפש ביגון נורא ואיום, המצוי בדורנו בלב כל מי שחושב מעט מחשבה והוגה מעט דעה... לעומת רגשי החסד, היושר, המשפט והחמלה העולים ומתגברים, הכח המדעי והאידיאלי פורץ ועולה. חלק גדול מהדור הצעיר אינו חש כל כבוד לכל מה שהורגל לא מפני שאופלה נפשו... כי אם מפני שעלה... עד שנדמה לו שהכל הוא שפל הרבה מערכו... כנפים עשה לו רוחו ובמרומים ימריא, ושם לא נתנו לו עדין את חפצו". במקום אחר היטיב 'הרואה' המהלך 'בעקבי הצאן' לבטא את הצמאון הגדול האופף את הדור הצעיר: "העם צמא הוא מאד למים... לכל דור ודור כפי צרכיו... 'ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא' (עמוס, ח', י"ג); העילוף אינו בא מצד

**אל לו להוגה
דעות, ואסור לו
באיסור מדברי
סופרים,
להשתמש
בביטויים
צורמים,
שאיירתם
הפסבדו-
תקשורתית
מתריסה
ומתסיסה גם
לאחר שמתברר
כזבם**

הרעב... בני ובנות הדור הצעיר הם מעולפי צמא, משען מים חסר להם להחיות את הרגש והדעה שתתעורר בקרבם לתחיה ממקור החיים... (עקבי הצאן, עמ' קמ"ג-ד'; הנושא שם הוא תחיית האגדה בא"י לעומת ההלכה 'היבשה').

ג. תרבות-של-תורה?

נניח לציטטין ונפנה לגופם של דברים;

שורק קובע שאיננו חיים בתרבות-של-תורה. יהודים אנו באהלינו אך "התורה שבידינו חדלה מלהיות תרבות חיה". לאורך כמה וכמה עמודים עמוסים הוא מבכה את 'המצב' האמור, וסהדי במרומים שאיני יודע מה הוא שח ומה חפצו הקונקרטי בהקשר ל'תרבות'. הדוגמיות שלו הן שוליות שבשוליים, כגון תמיהות מדוע טרם נוצרו 'וורטים' על מי שחונה חנייה כפולה? מדוע אין תרבות-תורנית לשופינג ומדוע לא התגבש עדין מוסר יהודי בקשר לשלטונות המס (שאלה אחרונה זו היא הלכתית טהורה, ואינה קשורה לתחום 'התרבות' במובנו הנדון במאמר). נו, אשלים עם קביעות אלו, אנוד להן בראשי ואלחש: "לאיזו מהפכה אתה מצפה בהקשרים אלו? באיזו תקופה היסטורית לא יכלת לשלוף אנקדוטות כלאו ולזעוק מדוע אין התייחסות תורנית? איפה הרבנים? אין מנהיגות!". המוזרות שבטיעונו משתקפת בתמונת הראי, בכך כי דוקא ב'דשא החילוני' מוצא שורק יצירתיות עכשווית, והוא מבליט אותה כהנגדה למה שהוא מצפה 'שיקרה אצלנו', כמו למשל... קיומם של "תיוגים מוסריים וחברתיים [במלים] 'פראיר' ו'צפוני' (=בחברה התרבותית החילונית)". הידר!

פשיטא כי תרבות הרחוב שלנו איננה תורנית, בהיותה תואמת את ההגדרה העצמית של מרבית העם. אך 'לו יצויר' שכל בית ישראל היו נאמנים למורשת אבות בסגנון 'העם שבשדות', האם שורק היה מרוצה מ'תרבותו' היהודית ההמונית' כגון נהירה לקברי קדושים, הילולות, נישוק ידי אדמו"ר ומופעי אברהם פריד ולאח קוק? מתגנב ללבי החשד שמא עיניו רואות 'אליטות' בלבד; על פיהן ישק דבר והכל נבחן מבעד לפריזמה מיוחסת זו. כל מה שפחות מכך - איננו תרבותי!

**המוזרות
שבטיעונו
משתקפת
בתמונת הראי,
בכך כי דוקא
ב'דשא החילוני'
מוצא שורק
יצירתיות
עכשווית**

ד. 'עידכון' ההלכה

שורק מעיד על עצמו שהוא איש-הלכה ובה חזות הכל. מכאן כי מרבית טיעוניו (וליתר דיוק: משאלות לבו) זרועות בשדה ההלכה והתחדשותה. אם ניתן לסכם עמודים גדושים - דומה כי לדידו 'עולם ההלכה' בן זמננו לוקה בחסר וביתר. בחסר - העדר 'כיסוי הלכתי' לארחות חיינו העכשוויים; וביתר - שקיעה בזוטות, באי-רלבנטיות וכד' (הניסוחים שלי, י"ר). לצערי, בשתייהן הוא טועה או משפיל מבטו לצדדין בלבד ואינו מביט נכוחה.

ראשית, עולם ההלכה מלא וגדוש התייחסויות מודרניות, עכשוויות וסופר-רלבנטיות. עשרות ספרי שו"ת רואים אור מדי שנה ואין לך פנה מפינות החיים שאיננה מכוסה עד-דק בדיונים הלכתיים (וטרם אמרנו דבר בקשר לתוכן ההלכתי ולנקודת ה'זוטות' שהעלה המבקר, והיא תידון להלן). המחשב, למשל, הניב שובל של דיוני בית מדרש כמו: היתר/איסור העתקת תוכנות; האם צג נחשב לכתיבה בשבת? ואם מופעל 'שומר

מסך' האם הכתב 'אינו מתקיים'? ומה דין 'כתיבה' על הדיסק? ומה בקשר למחיקת השם מדיסק או מצג? וכתיבה בחול המועד; וכתיבת סת"ם באמצעות מדפסת הזרקת דיו; והפעלה מערב שבת לעיבוד נתונים תוך השבת; והפעלת מודם מארץ לארץ (שעות שונות לשבת/חול), ועוד כהנה וכהנה.

ואם מעייניו של שורק נתונים לשאלות ציבוריות וממלכתיות, גם 'חזית' זו שופעת דיוני הלכה, אם כי הרלבנטיות בהן אינה מושלמת כל עוד מוסרות השלטון אינן בידי שומרי תורה. הלכות מדינה והלכות ציבור פרות ורבות ואפנה תשומת לב למספר שטחים פוריים במיוחד: הלכות צבא, רפואה, טכנולוגיה (שבת בשירותים ציבוריים וממלכתיים) וחקלאות. יתכן כי שורק אינו אוהב את שלל המסקנות (למרות שבנושאי ציבור מרחב הקולות גדול ומופלג ביותר, ואין כאן המקום להאריך והצנעא יפה.), אך גם בכך אין כל חידוש מנקודת מבט 'משכילית' או פסבדו-אקדמאית. וכבר נחלקו הרב נריה ופרופ' לייבוויץ, שניהם זכרונם לברכה, בשאלה 'האם ניתן לקיים שבת במדינה

**עולם ההלכה
מלא וגדוש
התייחסויות
מודרניות,
עכשוויות וסופר-
רלבנטיות.
עשרות ספרי
שו"ת רואים אור
מדי שנה ואין לך
פנה מפינות
החיים שאיננה
מכוסה עד-דק
בדיונים הלכתיים**

יהודית? (קיטוב העמדות ברור על הסף) וחבל למחזר ויכוחים ישנים שראו אור בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל.

בעמדנו בסוגיא זו תיסלח לי הערה לא-אובייקטיבית, אך בלתי נסלחת מצדי; בהזכירו את מאמרי 'תחומין' (מעל 10,000! עמודים בשאלות תורה, חברה ומדינה, בי"ח כרכים עד כה. יו"ל ע"י מכון "צומת" באלון שבות שאנכי עומד בראשו מאז היווסדו, לפני כ"ב שנים, ולפיכך איני אובייקטיבי) הוא יורה חצים: "זוהי דרך צולעת",² העוקפת שוב ושוב את האפשרות להתייחס למציאות שלנו כמציאות ראויה ליחס ישיר ורלבנטי מאת כותב התורה, שהרי, לדבריו, בירורי ההלכה ב'תחומין' "נושאים תמיד חותם של נסיון השלכה מתרבות אחת לתרבות אחרת". מאידך, פיו מלא שבחים לימי ראשית המדינה בהן, לדבריו: "הנסיגות לשאוב מן התורה מסקנות עקרוניות ורלבנטיות היו חזקים מאד, כמו בקבצי 'התורה והמדינה' ובכתבי הרב הרצוג". לאלקים פתרונים מאי שנא? שהרי הכל יודעים ש'תחומין' הם המשך ישיר ומובהק ל'התורה והמדינה'.

מסקנתי ברורה, והיא עולה מכל המסה הארוכה: שורק משדר בעצמה רבה אוירת 'ביטול עצמי' ופזילת-קנאה אל כל מה שמחוץ למחננו (כולל תיאור ה'שיעור הכללי' המלא חיים בישיבת 'חברון', בניגוד - הלקאתי - לשיבותינו). אין לי אלא לנפנף כלפיו בדברי החכם מכל אדם: "אל תאמר מה היה שהימים הראשנים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה" (קהלת, ד', י').

**שורק משדר
בעצמה רבה
אוירת 'ביטול
עצמי' ופזילת-
קנאה אל כל מה
שמחוץ למחננו.
אין לי אלא
לנפנף כלפיו
בדברי החכם
מכל אדם: "אל
תאמר מה היה
שהימים
הראשנים היו
טובים מאלה כי
לא מחכמה
שאלת על זה"**

יש לי חדשות בשבילך, יואב שורק: התורה שלנו רלבנטית לחיי המעשה, הפרטיים והציבוריים. קורא אני, למעונינים, להתקרב לפסיקה ההלכתית ולהיווכח. אוכל להמציא 'קבלות' במספר נושאים שבהם אני עסוק אישית כמו טכנולוגית-שבת, גיור (!) ואפי' ארכיאולוגיה. אכן, מי שפוסק את פסוקו במלים "ניתוח חדר עבודתו של הפוסק (איזה ביטוי נוטף שומן מודרני! י"ר) נעשה רק במוסדות שאינם חלק אורגני מן המערכת התורנית-ישיבתית" אינו יודע מה הוא שח; אינו יודע הלכה מהי; ואע"ז לומר כי הוא חשוד כנגוע במבט 'אקדמי' כלפי דרכה האבולוציונית של הפסיקה מדור-דור.

כיו"ב מי שרואה חסרון בכך שפוסק ההלכה מדמה מילתא למילתא ומשליך מ'תרבות חיים' אחרת ל'תרבות חיינו' - אינו יודע הלכה מהי, וכבר מלתנו אמורה בנקודה זו. חמור מכך; לדעתי, מי שכותב כי "פסיקותיו של ה'משנה ברורה', באירופה של ראשית המאה ה-20, אינן 'גולשות' הלאה, אוטומטית, אל ישראל של היום" - כמעט כופר בעיקרי האמונה של שלשלת תורה שבעל פה, ודרך מינות שנו כאן (ואני אחרון שאיחשד כי דעתי שצריך לחיות כאן ועכשיו בדיוק כמו ביהופיץ).

ה'מהפכה' הנתבעת ע"י שורק, בתחום ההלכתי (אשר הוא, כאמור, הדומיננטי בהגותו)

עוסקת גם בהתייחסות לשינויים באורח החיים, כמו למשל 'תרבות הנשנוש' (אכילת חטיפים מתמשכת) לענין ברכת הנהנין וברכה אחרונה ("מדוע לא מעדכנים?"), או שמיעת מוסיקה ברכב בימי בין-המצרים ("מדוע לא מעדכנים?"), גילוח בחוה"מ ("מדוע לא מעדכנים?") וכיו"ב. כל אלו נושאים טריוויאליים והמתעניין ימצא הרבה רבנים 'מתחשבים' שפסקו כפי שתואם את הלך רוחו של שורק, והתפרצותו היא, איפוא, לדלת פתוחה. ואם תביעת המבקר הנכבד היא שמרבית רבני ישראל יתייצבו מאחרי מה שהוא מצפה - אזי תמימות אחזה בו, או שאיפת-יתר אוטופית. אדרבה, 'המהפכה' שלו' רק תרחיק את הרבנים אשר יוכל למצוא בהם משען, שהרי למה להם לתת יד ל'מהפכנות' מלובת אש-זרה?

'המהפכה' של שורק רק תרחיק את הרבנים אשר יוכל למצוא בהם משען, שהרי למה להם לתת יד ל'מהפכנות' מלובת אש-זרה?

יתירה מזו, חוששני כי בדוגמאות הלכתיות אלו מבלבל שורק, כדרכם של רבים, בין עולם ההלכה החרדי להווי ההלכתי הרווח בחצרותינו. וכאן אנו גולשים לפרק הבא אשר כינתינו כלשונו של שורק...

ה. 'זוטות' הלכתיות

האם התחבטות בשאלת 'נטילת צפרנים לקראת שבת החל בט' באב' היא אופיינית לציבור התורני-לאומי, נשוא בקורתו המוחצת? מה לו, איפוא, להביא דוגמא זו לתנות צערו? ושוא הולך שורק בעקבות פרופסור נכבד, אשר שימש כרקטור אוניברסיטת בר אילן, אשר אסף (ואולי המציא?) אנקדוטות של מירון אחר חומרות ("הכשר על

מסמרים לקביעת מזוזה") האופייניות לציבור חרדי והשליכם כבקורת על ההקצנה שחדרה לפתח ביתנו.

מדקדקין במצוות ושאינן מדקדקין, מחפשי קולות ורדופי חומרות, שקועי-זוטות ומשקיפי-מכלול - היו בכל הדורות ולא חידש לנו המבקר-המסאי דבר. תמיד נמצאו פוסקים להקל על סמך 'דעה יחידאה' ו'המקיל לא הפסיד'. וכבר הזכרנו כי רבים-רבים מרבנינו-פוסקיננו מאמצים קו זה בשאלות ציבור. מאידך, טכניקת ה'עדיפויות' ששורק משתמש בה (האם השואל את הרב על צפרנים בט' באב פונה אליו גם "בבעיות חמורות של איסור ריבית באוברדראפט?")³ איננה מקובלת עלי. באמצעותה ניתן 'להרוג' כל דבר חיובי, שהרי יש חשוב ממנו,⁴ כלשון הפתגם הידוע "האויב של הטוב הוא הטוב ביותר".

1. היסוד החווייתי

כבר ציינתי כי אני מכיר אישית את שורק ובודאי לא את עולמו הרוחני. אעפ"כ נתמלאתי תמיהה רבתי, ונותרתי פעור פה, כאשר נתקלתי במספר מקומות במאמר בתחושה של אטימות מסוימת כלפי היסוד החווייתי (הסובייקטיבי, לעתים) בעולמנו החינוכי-תורני.

שורק מתאר שיחת 'חג השבועות' במדרשת בנות בה נתבקשו המשתתפות להגדיר 'עול מלכות שמים'. הן כינו 'מלכות שמים' את "הצמאון לא-ל חי, געגועי הנפש... לימוד בתחומי האגדה וחווייה דתית של שירה בשבת". ה'עול' 'התבטא בצורך להתאים את עצמן לדקדוקיה של ההלכה: אורך השוול, בדיקת החסה" וכד'. בעיני אלו תשובות כהלכה ואף אני הייתי משיב בדיוק כך. לתדהמתי יצא קצפו של שורק: "לא יכלתי לשתוק, אחרי שנוכחתי שגם הצוות החינוכי מצטרפים לגישה לפיה ה'עול' נתון דוקא בהסכמה להלכה לא-תובענית שהיא גם לא אטרקטיבית. נסיתי להעמיד את הדוברים על החלל הגדול שפערו - על העדר עול, במובן של מחויבות למימוש ערכים, בדבריהם. דבריי ככל הנראה לא הובנו". צר לי מאד, 'ואב שורק! גם אני לא הבנתי וחוששני כי כך גם מרבית מקוראיך, למרות היותם בני-בינה. קלטתי: שאיפותיך בתחום ההגדרות ההלכתיות הן יוצאות-דופן בצורה קיצונית, בלתי מובנות לאדם ההמוני, כמוני וכמו בנות המדרשה והצוות החינוכי שלהן. היסוד החווייתי, הראשוני, הבלתי-אמצעי - כנראה לא כל כך מדבר אליך.

בסיפור צמוד מתאר שורק קבוצת צעירים שנהלו תפילת שבת בנוסח 'קרליבך': "דקרה אותי תחושת זיוף, תחושה ש'האווירה' אליה אני רוצה להצטרף כלל אינה קיימת.

עשרות רבות של מתפללים עייפים משבוע עבודה הפגינו אדישות גדולה וביניהם מנקדים פה ושם דמויות צעירות, בכיפות ארוגות גדולות, ששרו בהתלהבות... הסתכלתי לעבר שליח הציבור... ידיו היו מונפות מעלה וכולו כמלאך הא-להים. תהיתי על מה הוא מכוון שם? לא-להי מי הוא מתפלל? האם אין הוא מבין כי תפילתו חייבת לצמוח על גבי הדרך-ארץ של מניעת טירחא דציבורא, ע"י קשב אמיתי לסובב? ...התשובה היתה ברורה לי: הוא שקוע בעולמו שלו". סהדי במרומים כי לא הבנתי מה פגם מצא שורק, שגון הבקורת, במסכת חווייתית זו? אחת ידעתי, ולבי עליו: "הוא

שקוע בעולמו שלו", כלשונו! נותרתי עם שאלה בקצה הלשון: אם וכאשר תתגשם 'מהפכות' - האם תבוטל תפילת הקבע (שהרי אינה אלא 'מוחצנות'), או שמא תקובע במסמרות כדי לא לאפשר לשליח-ציבור לסטות מ'דרך ארץ' ולהרעף 'מורכבות קרליבכית'?

ותמונה שלישית בסידרת בקורת התבונה על החווייתית: שורק רואה "תופעה משעשעת", כלשונו, בתפילת הציבור בעת הכרזת ראש חודש ב'שבת מברכין' "בעינים עצומות ובכוונות עליונות כמו באמירת אמן יהא שמיה רבא. והרי ברור לחלוטין שאין באמירה זו שום ענין של יראת שמים". כך ניתן ללעוג למרבית נוסחי תפילותינו - וביותר פיוטינו, סליחותינו וקינוחינו - הבלתי-מובנות. כבר קדמוך לעגנים שלגלו על זעקות השבר מעזרת נשים בעת אמירת ה'טקסטים הבתר-חז"ליים' כגון "אלו ואלו בפצח מפצחים": "מה רוצה הזקנה לצעוק במלים אלו, ועל מה יוצאת התרגשותה"? ולא הבינו כי כל התפילות כולן, כולל הכרזת ראש-חודש, משמען: "רבש"ע, הב לי בני, חיי ומזוני! כלך לך, איפוא, אצל הבעש"ט ורבי נחמן, או שמא לשיבות הרבנים קוק ואלבז, ויאלפוך מעט משירת ההוייה.

**בפרק המסיים -
"קוי יסוד
למהפכה דתית"
- לא מצאתי
התייחסות
ממשית
וקונקרטיית
למכלול הבעיות
שהועלו. לא
הבחנתי בשום
'קוי יסוד' שיעלו
ארוכה למסכת
הבקורת הארוכה**

ז. מהפכת סרק

הגענו סוף-סוף לפרק הסיום. בקראי את מאמרו פעמיים ושלש, לקחתי נשימה עמוקה בצפייה דרוכה לדעת מה שורק מציע; מהם מסרי המהפכה ואנה ינועו גלגליה?; כיצד

יסולקו כל המיפגעים שהועלו בכשרון כה חד? להפתעתי המנוחשת מראש: 'ההר הוליד עכבר'!

בפרק המסיים - "קוי יסוד למהפכה דתית" - לא מצאתי התייחסות ממשית וקונקרטית למכלול הבעיות שהועלו. קצרה בינתי מהבין איך "הקמת בית מדרש חדש לתורת ארץ ישראל" (שהוא תמצית ה'מהפכה', אם ירדתי לסוף דעתו) יפתור משהו באורח מעשי? כיוצא בזה לא קלטתי מדוע ההתאמצות המנומקת "לצרף אליו חילוניים ולא רפורמים או קונסרבטיביים" - תתרום לריפוי תחלואי הדור ו'עולם התורה'? לצערי הרב לא הצלחתי להתחבר גם למלים נשגבות כמו "בנייתה מחדש של תרבות התורה הרלבנטית אינו נתון במונופול של החברה הדתית". גם אם משפטים מסוימים הובנו לעצמם - לא הבחנתי בשום 'קוי יסוד' שיעלו ארוכה למסכת הבקורת הארוכה.

קשה מאד להגיב על מה שלא מבינים, והאשמה כולה שלי. אוכל רק לסכם ולומר ליואב שורק: אכן, לא מבינים אותך (כפי שציננת אי-פה אי-שם בדבריך) ומוטב כי תחדל מלארוג מסכתות. אני מברך, איפוא, על מלותיך בהערתיך האחרונה למאמר, ואצטט אותן לטובת הקוראים: "עם סיום העיסוק בתגובות למאמר מסכם זה, אני מקבל על עצמי לסיים את העיסוק שלי בביקורת על האורתודוקסיה ועולם הישיבות. העיסוק הזה, כפי שכבר העירו רבים, אינו בונה הרבה, וממילא קשה להניח שיתחדשו חידושים מהותיים בענין זה".

ו"כשם שקבלת שכר על הדרישה כך תקבל שכר על הפרישה" (עפ"י פסחים, כ"ב, ב').

הערות

- 1 "אבטליון אומר, חכמים היזהרו בדבריכם ! שמא...ישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו" (אבות, א', י"א).
- 2 מעניין האם שורק מתנגד למתיחת חוטי-עירוב בשבת ('צורת הפתח'), שהרי בכך נותנים יד ל'עקיפה' המוחקת מחצית ממסכת שבת? ושמא לדעתו ראוי למחוק חלקי מסכת, גם בלי חוט, עקב שינויים חברתיים ונוהגי-חיים?
- 3 גם שאלה זו נדונה רבות, ומאי קמ"ל? ואם 'היתר עיסקא' איננו לטעמו האנין של שורק, אפנה תשומת לב להערה הקודמת.
- 4 התנחלויות מול עיירות פיתוח? עיירות פיתוח מול קיבוצים? קיבוצים מול קופת חולים? קופת חולים מול אבטלה? - והכל אמור כמובן ב'טכניקת העדיפויות' בקשר לחלוקת משאבי הציבור.